

Historisch Museum Ede

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

2007-3

COMBIMARKT

&

STUDIO EDE

VOORDEEL IN FOTO EN VIDEO

TEL. STUDIO EDE 0318 - 653363

Grotestraat 62, Ede tel. 0318-616414
Bellestein 21, Ede tel. 0318-614300
Stadspoort 10, Ede tel. 0318-652121
Hoofdstraat 24, V'daal tel. 0318-512689
Molenstraat 3, Rhenen tel. 0317-616866
PB 8170 6710 AD EDE

**FOTO
FILM
VIDEO
STUDIO**

Winkelcentrum Bellestein 21, 6714 DP Ede, tel.: 0318-640479
Contactlenzen / Oogmetingen / Oogdrukcontrole

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

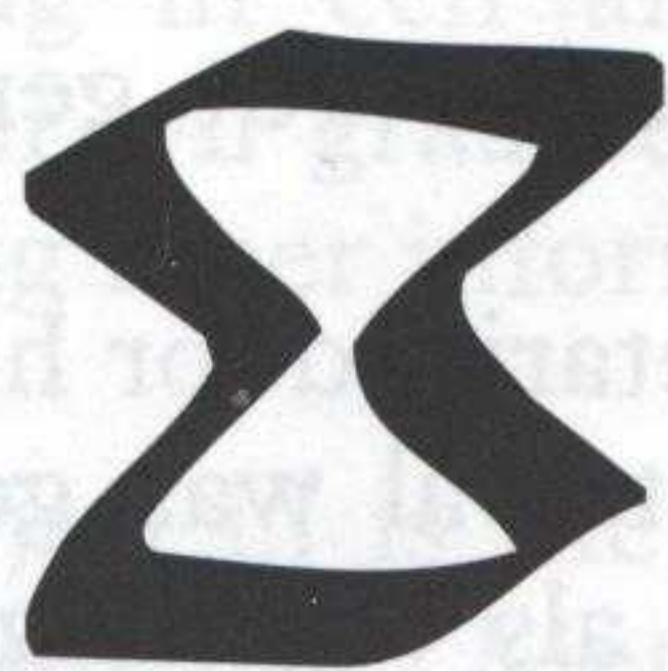
Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

** Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
35e jaargang nr 3 september 2007

Van het bestuur

door Jan Bos, voorzitter

Na een paar maanden meegelopen te hebben in het bestuur, is vanaf 1 juli j.l. het echte werk, dat bij de rol van voorzitter hoort, begonnen.

Bij mijn eerste kennismakingen met het reilen en zeilen van de Vereniging Oud Ede kwam ik veel zaken tegen waarvan ik me afvroeg of het zo moest doorgaan. Vooral de overleg- en communicatiestructuur hadden mijn aandacht.

Na wat meer informatie verzameld te hebben, heb ik een nota hierover ingediend bij het bestuur en is hierover in een extra bestuursvergadering van gedachten gewisseld.

Er is consensus over de inhoud, zodat we er in de praktijk mee aan de slag kunnen. Wat houdt die gewijzigde overleg- en communicatiestructuur in?

Iedere werkgroep, of ondersteunende dienst heeft haar overleg, dat doorgaans wordt geleid door de voorzitter van die eenheid.

Alle voorzitters vertegenwoordigen hun eenheid in het daar bovenliggende overleg. De directeur is opgenomen in het overleg met het bestuur, waarbij ook de voorzitters van werkgroepen of eenheden aanwezig zijn, die niet onder de verantwoordelijkheid vallen van de directeur van het museum.

Zo ontstaat ook een horizontaal overleg en is de communicatie vanuit de werkorganisatie tot in het bestuur en omgekeerd geregeld.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * De contributie bedraagt € 12,50 per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van de Vereniging Oud Ede te Ede.
- * Het dagelijks bestuur bestaat uit de heren J. Bos (vz), en F. Toonen (penningm.) en mevr. G. Meijer, (wnd. secr.)
- * Beëindiging lidmaatschap uitsluitend schriftelijk, uiterlijk drie maanden van tevoren.
- * Directeur van het museum is mevr. P. Gonggrijp
- * De redactie bestaat uit de heren H. Post, eindredactie, F.G. van Oort, H. van Scherrenburg, K. Lohuizen, D. Kranen en mevr. G. Meijer
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede. Tel. (0318) 61 95 54.
- * Fax: (0318) 65 33 89; E-mail: hismuseumede@hetnet.nl; Internet: www.historischmuseumede.nl
- * Het museum is open 's middags van 13.30 tot 17.00 uur, op zondag van 13.30 tot 16.00 uur.
- * De redactie behoudt zich het recht voor tot weigeren van een artikel.
- * Overname artikelen na schriftelijke toestemming Historisch Museum Ede.
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.

ISSN 1384-7090

Voorwaarde voor het welslagen van de communicatie is dat alle betrokkenen zich houden aan de afspraken en dat van alle bijeenkomsten verslag wordt gemaakt, inclusief actiepunten.

In het bestuur is de vacature ontstaan voor de functie van secretaris, door het vertrek van Jos van Raan. Nadat zijn vrouw Gerda als vrijwilligster al was gestopt, heeft Jos aangekondigd zich terug te trekken als bestuurslid en als vrijwilliger van de Vereniging Oud Ede.

Wij respecteren zijn besluit maar betreuren dat wel. Vanaf deze plaats wil het bestuur hem hartelijk danken voor zijn inzet en al het werk dat hij met veel bezieling en betrokkenheid heeft gedaan voor onze vereniging.

Het werk van een secretaris kan niet te lang blijven liggen. Het bestuur is naarstig op zoek gegaan naar een oplossing en heeft Kees van Lohuizen bereid gevonden de werkzaamheden voorlopig waar te nemen. Kees zal geen lid van het bestuur zijn, dat kan alleen op een ledenvergadering worden vastgesteld. Hij zal wel deel uitmaken van de bestuursvergadering om zo het werk, dat bij een secretaris hoort, te kunnen vervullen. Om te voldoen aan het in en buiten rechte vertegenwoordigen van de vereniging, zal Gerritje Meijer tijdelijk de formele functie van secretaris innemen.

Een ander niet onbelangrijk element is de structuur van de Vereniging Oud Ede in samenhang met het Historisch Museum Ede. Het bestuur wil gaan onderzoeken of een splitsing tussen de Vereniging Oud Ede en het Historisch Museum Ede haalbaar en zinvol is.

De redenen voor dit initiatief zijn:

1. De Gemeente Ede heeft ons al een aantal keren aangegeven een scheiding te maken tussen de Vereniging Oud Ede en het Historisch Museum Ede. De financiële zaken die binnen de vereniging een rol spelen zijn bijna allemaal een afgeleide van de subsidie die wordt ontvangen van de Gemeente Ede en hebben nagenoeg geheel betrekking op de kosten die verbonden zijn aan het Museum. De Gemeente Ede vraagt om duidelijkheid van de bestedingen en dus een meer transparant inzicht in de financiële gang van zaken, waarbij vereniging zaken niet worden doorkruist door museumzaken.
2. De Vereniging Oud Ede zou niet zoveel verantwoordelijkheden moeten willen hebben over zaken die betrekking hebben op museale aangelegenheden. Het betreft onder andere het gebouw, de inventaris en de collectie.
3. Een groep vrijwilligers uit de leden van de Vereniging Oud Ede heeft een nota geschreven met daarin het advies om de Vereniging Oud Ede en het Historisch Museum Ede te splitsen. De motivering hierbij is dat de Gemeente Ede zich in haar beleid richt op samenhang en samenwerking en concrete mogelijkheden ziet bij facilitaire aangelegenheden. Ook op het gebied van collectie en/of educatie is het mogelijk te komen tot inhoudelijke afstemming.

De Gemeente Ede wil met het Historisch Museum Ede een plan ontwikkelen voor uitbreiding van de collectie op het gebied van het militaire verleden en het industrieel verleden van Ede.

Vele zaken zullen duidelijk moeten worden vastgelegd, en veel zal goed geregeld moeten worden om de leden van de vereniging te laten houden wat ze hebben,

zonodig in een andere vorm. Een tijdschema van activiteiten is opgezet. Het bestuur wil graag de vrijwilligers betrekken bij de voorbereidingen. Hierover volgt spoedig meer informatie.

Per 1 juli j.l. is mevr. Patty Gonggrijp aangesteld als directeur van het Historisch Museum Ede. Met haar hebben we een manager in huis die leiding geeft aan alle museale taken.

Gekozen is voor een leidinggevende die in staat is het museum te managen op een wijze die duidelijkheid geeft en er een juiste verdeling van taken bij medewerkers en vrijwilligers komt te liggen. De museale inhoudelijke kant zal zij spoedig gaan oppakken door o.a. het volgen van cursussen.

De functie van directeur is nieuw binnen ons museum. Hier is bewust voor gekozen omdat manager niet past bij een museum en niet gebruikelijk is, en conservator niet de vlag is die de lading dekt. Bovendien komt in onze museale omgeving de functie van directeur meer voor.

Er is veel werk aan de winkel, over verhuizing naar een andere locatie hebben we nog niet eens gesproken, daarover hopelijk de volgende keer.

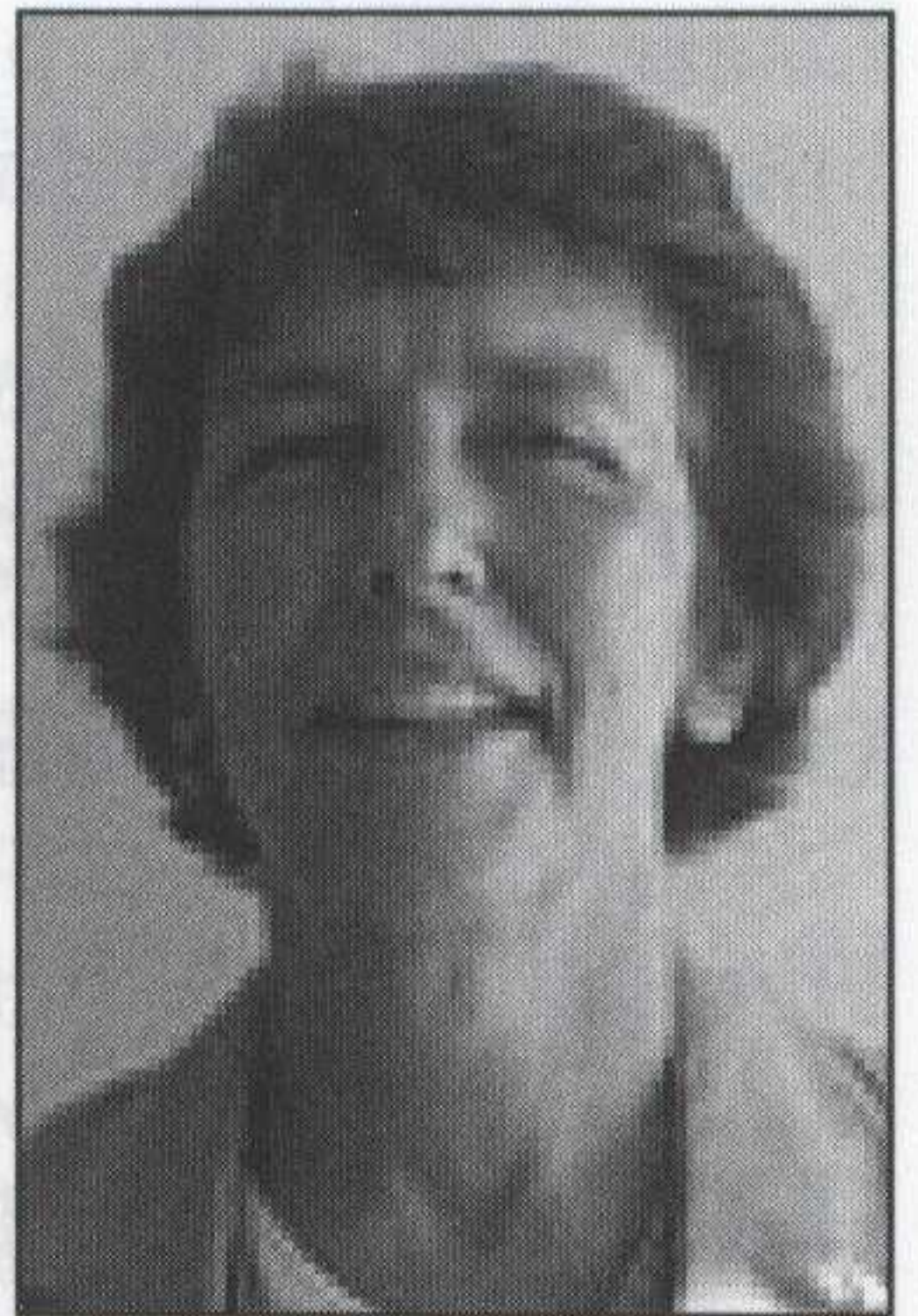
Museumnieuws

door Patty Gonggrijp, directeur

Graag wil ik van deze gelegenheid gebruik maken om mijzelf hier voor te stellen.

Per 3 juli j.l. ben ik aangesteld als directeur van het Historisch Museum Ede. Mijn eerste indruk is dat dit een boeiende baan binnen een actieve organisatie is. Een baan die voor mij ook een uitdaging op een geheel nieuw terrein betekent. Ik ben namelijk afkomstig uit de openbare-bibliotheekwereld, waarin ik 25 jaar met veel plezier in diverse functies heb gewerkt. De laatste jaren was ik directeur van een regionale bibliotheek in het westen van de provincie Utrecht, waarbij ik onder andere verantwoordelijk was voor de omvorming van negen bibliotheekvestigingen tot één organisatie. Het dagelijks op en neer reizen vanuit Ede vond ik echter een bezwaar worden, zodat ik op zoek ben gegaan naar een functie in de directe omgeving.

De functie binnen het Historisch Museum spreekt mij zeer aan, temeer daar de geschiedenis van Ede mijn belangstelling heeft en wij reeds lid waren van de Vereniging Oud Ede. Bovendien zijn er ook duidelijk overeenkomsten met mijn vorige functie. Want zowel bibliotheken als musea dienen door middel van hun collectie het publiek te interesseren. Zij moeten daarom een goed beeld hebben wie de potentiële bezoeker is en waarvoor deze belangstelling heeft. Een ander punt van herkenning is de inzet van vrijwillige medewerkers. Want in de Utrechtse bibliotheken wordt ook een aanzienlijk deel van de werkzaamheden door vrijwilligers verricht.

Nadat ik onder leiding van interimmanager/conservator Dolly Verhoeven in de eerste beginselen van het vak ben ingewijd, ga ik mij nu met veel plezier verder in het museale gebied verdiepen. In principe ben ik op dinsdag en vrijdag de gehele dag, en woensdag- en donderdagmiddag in het museum aanwezig. Mocht u mij daar niet treffen dan ben ik ook per email te bereiken: p.gonggrijp@historischmuseume-de.nl.

Op dit moment is de tentoonstelling "Wild in het vizier" bestaande uit de schitterende natuurfoto's van de Edese fotograaf Martien Haffmans, keramiek van zijn vrouw Greetje en een verzameling camera's van zoon Jeroen te bezichtigen. De dialezing op 17 juli door boswachter Luc Vos trok een volle zaal en was een groot succes.

Inmiddels worden de voorbereidingen getroffen voor een expositie in de periode september/oktober ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Edese afdeling van Tesselschade Arbeid Adelt. Een vereniging die met haar doelstelling om vrouwen en meisjes te ondersteunen in hun streven naar economische zelfstandigheid nog steeds een actuele functie vervult.

Tevens zijn er in oktober nog twee activiteiten: op dinsdag 9 oktober houdt de gemeente-archeologe mevr. Suzanne van der A een lezing over recente Edese bodemvondsten en is op zaterdag 20 oktober de tweede gratis museumdag in de provincie Gelderland. Het thema is dit jaar "Helden en heldinnen". Hierover volgt te zijner tijd nadere informatie.

Daarna zal in de periode van eind oktober tot en met november een tentoonstelling van oude "Schildpadpoppen" ingericht worden.

Van Maanderzand naar Beatrixpark

Door Kees van Lohuizen

Het Beatrixpark, het voormalige Maanderzand, ligt in de driehoek die wordt gevormd door de Verlengde Maanderweg en de spoorlijnen naar Utrecht en Amersfoort.

Het "Maanderzand" van Balt is uitvoerig beschreven in de Zandloper 2006-1 door Blaauw en Stempher.

Over de periode daarna, welke leidde tot het Beatrixpark, doen allerlei verhalen de ronde. Zo hoorde ik onder meer:

- * Het stratenplan is gemaakt door Berlage en heeft de vorm van een tulp gekregen omdat de heer Tulp in het gebied zoveel grond bezat.
- * Twee totaal verschillende bestemmingsplannen voor het Maanderzand/Beatrixpark zijn vastgesteld door de Raad op 22 maart 1935 en goedgekeurd door Gedeputeerde Staten op 28 mei 1935.
- * De fa. Bruil zou in de oorlog wegen hebben aangelegd om zodoende voor betrokken werknemers vrijstelling te verkrijgen voor de "Arbeitseinsatz".

Inleiding

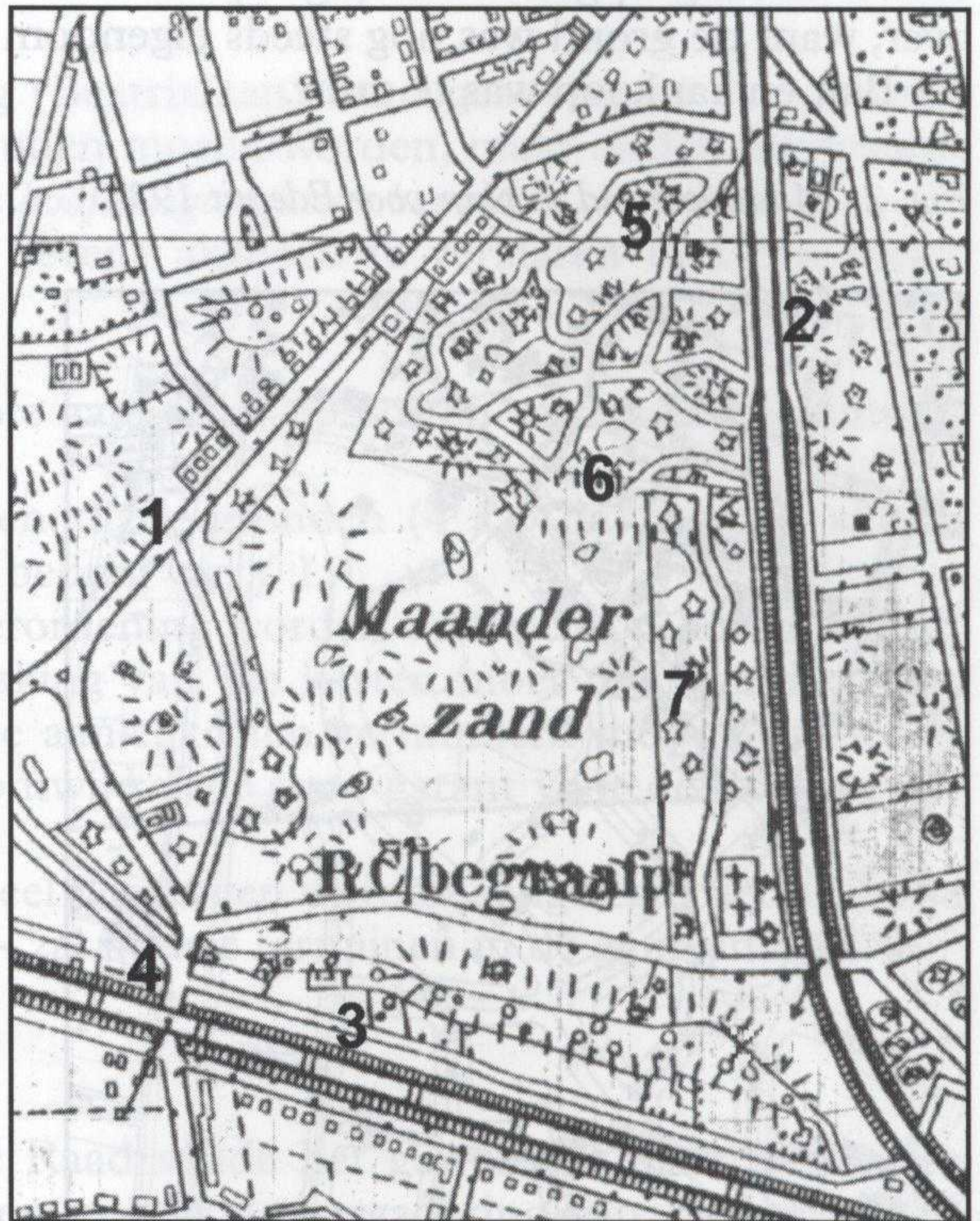
- * Paul Standaart en zijn vrienden speelden in de jaren vijftig in het omrasterde gebied van de kerk tussen de huidige lanen Anna van Buren en Juliana van Stolberg.

* De huizen tegenover de flats in de Anna van Burenlaan en de Juliana van Stolberglaan hadden nooit gebouwd mogen worden, vertelde mijn oud-chef, de heer Van As, die van 1932 tot 1970 bij de gemeente werkte. Het terrein had als "plantsoen" behouden moeten worden. De gemeente zou een overeenkomst hebben geschonden.

* Op grond van een servituut zou het nieuwe gezondheidscentrum achter de kerk niet gebouwd mogen worden. (mogelijk hetzelfde als voor genoemde huizen)

Het bovenstaande was reden genoeg om te proberen uit te zoeken hoe, na het "tijdperk Balt", het Maanderzand was omgetoverd tot het Beatrixpark.

Fig.1 Maanderzand plm. 1920

1. Verl. Maanderweg
2. Spoorlijn Lunteren
3. Spoorlijn Utrecht
4. Overweg Kerkweg
5. Woning Balt uit 1904
6. Grens tussen de buurten
7. Terrein voor R.K. begraafplaats

Het einde van de periode Balt.

Balt had in het Maanderzand ongeveer 33,5 ha aan grond. Het betrof bijna het gehele gebied in de driehoek Verlengde Maanderweg en de spoorbanen naar Barneveld en Utrecht. (fig. 1) Deels lag de grond in de Buurt Ede-Veldhuizen (oude kadastrale nummers K) en deels in de Buurt Maanen (oude kadastrale nummers D).

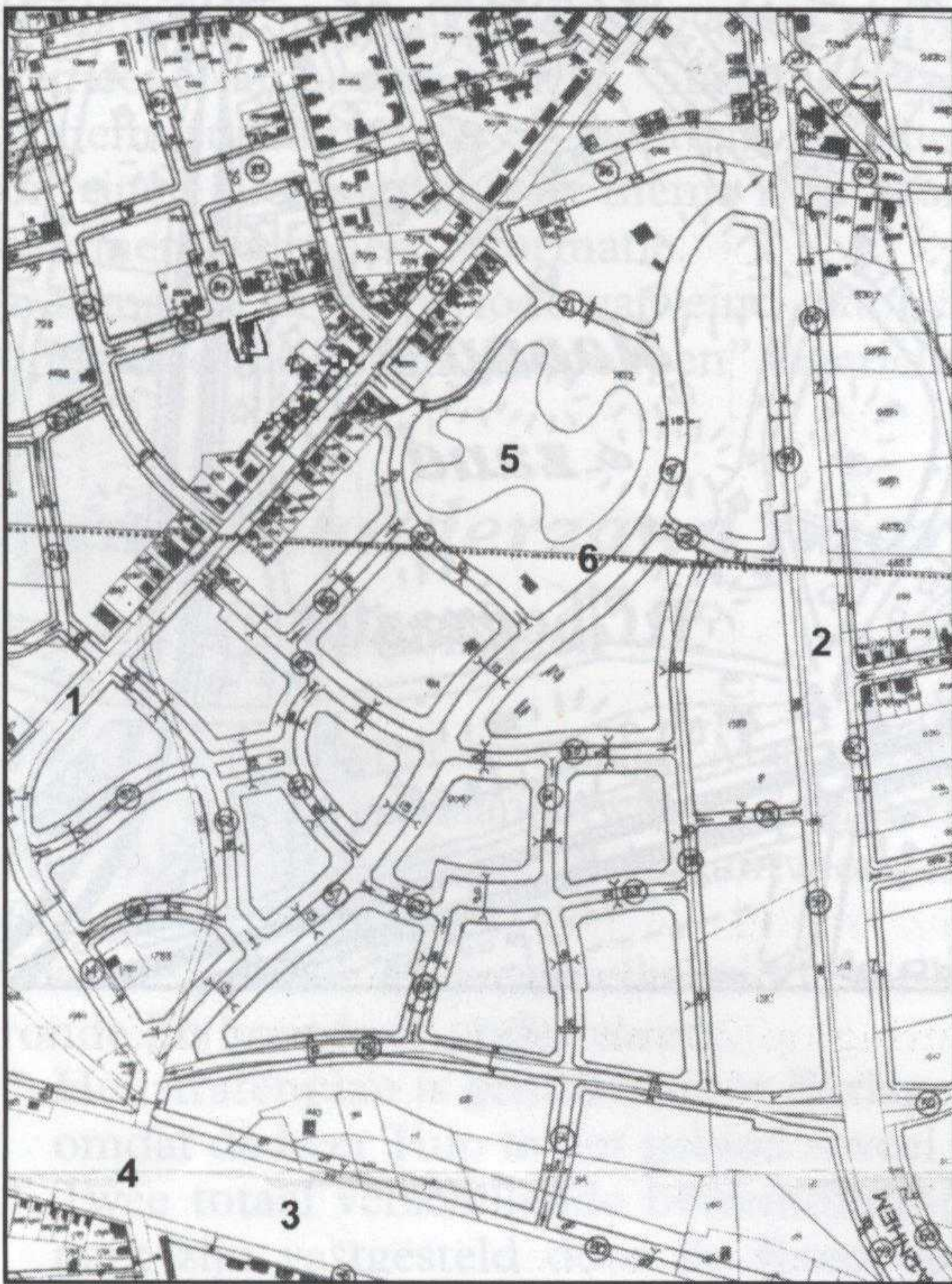
Waarschijnlijk heeft Balt zijn activiteiten in 1937 gestopt want in dat jaar heeft hij deze grond verkocht. De twee bestaande panden bleven gespaard voor bewoning.

Bestemmingsplannen

In 1924 was een bestemmingsplan voor Ede vastgesteld waarin voor het Maanderzand een toekomstbeeld was geschetst van een villapark met kronkelende wegen. In het rioleringsplan van 1927 was voor regenwater een apart stelsel opgenomen dat dit water zou leiden naar een in het Maanderzand aan te leggen infiltratievijver ter grootte van 2 ha. Deze vijver zou de later aan te leggen villawijk zelfs een meerwaarde geven. De Raad verwierp echter het rioleringsvoorstel omdat men een dubbel rioolstelsel te duur vond.

In 1935 werd een nieuw bestemmingsplan voor Ede vastgesteld. Het Maanderzand bleef daarin praktisch hetzelfde, maar de eerder verworpen infiltratievijver werd nu ter verfraaiing opgenomen. (fig. 2) Men maakte zich er verder nauwelijks zorgen over, want de grond was nog steeds eigendom van en in gebruik bij de natuurgenezer Balt en aankoop was te duur.

Fig. 2. Maanderzand in plan voor Ede uit 1935

1. Verl. Maanderweg
2. Spoorlijn Lunteren
3. Spoorlijn Utrecht
4. Overweg Kerkweg
5. Vijver
6. Grens tussen de buurten

Van Nes, een commissionair in effecten uit Leiden en tevens directeur van de N.V. Amsterdamsch Effectenkantoor in Den Haag, gaf te kennen de grond van Balt te willen kopen, mits hij als projectontwikkelaar er zakelijks iets mee kon doen. Het geldende bestemmingsplan, met de kronkelende wegen, was niet aantrekkelijk temeer daar alleen de bouw van villa's was toegestaan. Voor een voorstel tot wijziging schakelde hij daarom als adviseur in de N.V. "Park Kersbergen, Maatschappij tot Exploitatie van bouwterreinen".

Deze NV diende op 24 december 1936 bij de gemeente een voorstel in voor een partiële wijziging van het bestemmingsplan. In het voorstel was een stratenplan opgenomen dat (praktisch) gelijk was aan het thans bestaande en verder een half open bebouwing zonder de grote vijver. Tevens was aangegeven de verlegging van

de Op ten Noortlaan, die langs het vuilnisstort van de ENKA liep en slechts eenzijdig bebouwd kon worden, naar de plaats van de huidige Prins Bernhardlaan. (fig. 3)

De directeur van gemeente werken, de heer Weener, zond het voorstel terug naar B&W met een positief advies en wat aanvullend commentaar. Zo vond hij het prachtig dat de hoofdweg (nu Beatrixlaan) vanaf de Talmalaan (nu Prinsesselaan) richting Kerkweg zich halverwege splitste waardoor een *“interessant heuvelachtig gedeelte wordt gespaard”* (bedoeld werd het 2 ha grote terrein tussen huidige Anna van Burenlaan en Juliana van Stolberglaan, dat later als plantsoen zou worden aangemerkt) *“terwijl enkele driehoekige plantsoenen zijn aangegeven”* (vijvertjes huidige Beatrixplein).

Voor het “aanzien” van de hoofdweg (Beatrixlaan) werd geadviseerd dat er weliswaar dubbele woningen gebouwd zouden mogen worden, maar onder voorwaarde dat *“zich in den voorgevel hoogstens één hoofdtoegangsdeur bevindt”*.

De projectontwikkelaar diende zich tevens akkoord te verklaren met een aantal zakelijke voorwaarden.

Deze waren o.m.:

- * de wegen worden door de gemeente aangelegd op kosten van de projectontwikkelaar.
- * alle voor wegen en plantsoenen benodigde gronden (4 à 5 ha) worden aan de gemeente verkocht voor een totaal bedrag van f 1,-.
- * op grond van de bestaande rioolverordening worden de riolen op kosten van de gemeente aangelegd, maar ter dekking van die kosten moet men jaarlijkse een storting doen van 5,4343% van de aanlegkosten verminderd met de opbrengst van de rioolbelasting (m.a.w. de ontwikkelaar staat garant voor de dekking van de kosten van aanleg)
- * in eerste instantie zal slechts een deel der wegen worden aangelegd; het daarvoor benodigde bedrag groot f 61.100,- zal in drie termijnen in de gemeentekas worden gestort.

De Raad

B&W namen het advies over en de Raad stelde het gewijzigde plan “Maanderzand” met de genoemde voorwaarden vast in de vergadering van 29 april 1937. Gedeputeerde Staten gaven hun goedkeuring op 28 juli 1937. De wijzigingen van het plan 1937 werden op de tekening van het plan 1935 verwerkt, maar de data van vaststelling en goedkeuring werden niet gewijzigd. (fig. 3)

Uiteraard was er in de Raad discussie over een aantal punten.

De Raad wilde voor de verdere ontsluiting de mogelijkheid laten onderzoeken van het doortrekken van de Tolhuislaan en de Laan 1933 naar het gebied.

De woningen mochten niet te duur worden daar er anders geen huurders te vinden zouden zijn. De halfopen bebouwing kwam daarin echter tegemoet.

Fig.3. Plan Beatrixpark uit 1937 met 2 ha. plantsoen (zwarte vlak)

Men was tevreden dat plm. 2 ha. als plantsoen behouden zou blijven. (zwart in fig. 3) Wethouder Van De Bospoort zei: "Wat hiermede gedaan moet worden is van latere zorg. Wanneer men er mag lopen is het zo bedorven. Het is de bedoeling van B&W het terrein voorlopig wat te beplanten en dan af te rasteren. Over de definitieve bestemming kan altijd nog worden gepraat."

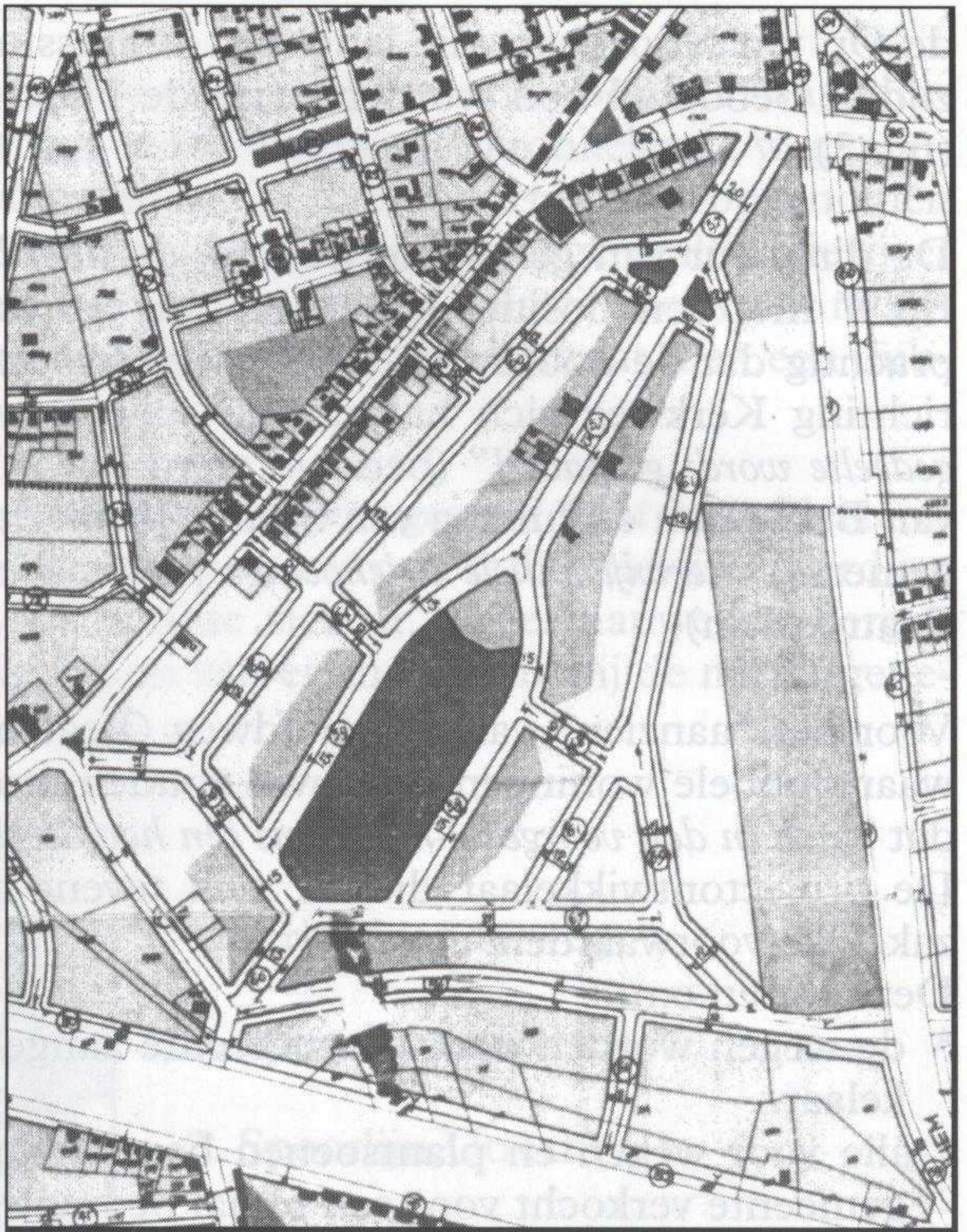
Grondtransacties.

Toen het bestemmingsplan in 1937 was vastgesteld kreeg Van Nes de mogelijkheid om zaken te doen zoals hij deze zich had voorgesteld. Hij kocht de grond van Balt en liet zijn ontwikkelingsmaatschappij zelf enkele woningen bouwen. De meeste grond verkocht hij in delen aan diverse makelaars en projectontwikkelaars. De voornaamste kopers waren makelaar Boereboom uit Utrecht (4,12 ha, 1939), architect Kuipers uit Amsterdam (3,42 ha, 1939) en de Edenaar Tulp (10,35 ha, 1940-'41, deels op naam van de houthandel). Zij startten zelf bouwprojecten of verkochten de grond weer door aan anderen. Een andere bekende Edenaar, D. Pereboom, verwierf op diverse plekken kleine percelen, maar in zijn totaliteit bleef dat beperkt.

In 1938 kocht Pereboom twee percelen. Het eerste perceel (werd K 6504) schonk hij aan de Gereformeerde Gemeente voor de bouw van de Zuiderkerk, thans Beatrixkerk. Als erfdiensbaarheid ten gunste van de resterende delen van de percelen K 5852 en D 2067. (dit was de rest van het Maanderzand/Beatrixpark dat nog in bezit was van Van Nes) was o.m. opgenomen dat de grond uitsluitend bestemd was voor de bouw van een kerk en dat de tekeningen voor aanvang van de bouw moesten worden goedgekeurd door eerder genoemde Maatschappij "Park Kersbergen". Op het terrein mochten geen pakhuizen komen, fabrieken, stankverwekkende of andere inrichtingen waartoe bij de wet bijzondere vergunning van overheidswege werd vereist, danshuizen, bordelen, herbergen, kroegen, koffiehuisen, bierhuizen of opslagloodsen.

Het tweede perceel dat Pereboom kocht (werd K 6429) lag aan de Kerkweg, en zou later een belangrijke rol gaan spelen.

In 1939 verkocht Van Nes 4,27 ha aan de gemeente; hoofdzakelijk voor de aanleg van wegen en plantsoenen. De aankoop van 2,52 ha hiervan vraagt extra aandacht daar het de grond betrof achter de huidige Beatrixkerk. Na een kleine verkoop aan de kerkenraad resteerde voor de gemeente nog 2,26 ha. Deze grond, eerder

genoemd als een "interessant heuvelachtig gedeelte", werd voor slechts *f* 1,- aangekocht, maar wel belast met een erfdienstbaarheid dat het verkochte plantsoen steeds als plantsoen zou worden gebezigd en niet tot bouwterrein bestemd zou mogen worden.

De eerste ontwikkelingen van het park.

Reeds in 1937 werd gestart met de aanleg van de eerste wegen (destijds nog genummerd) en de riolering. Het contract werd getekend voor het huidige Beatrixplein de Beatrixlaan, Juliana van Stolberglaan, Anna van Burenlaan, Prins Bernhardlaan en een klein stukje Margrietlaan. In 1938 kwam een deel van de wegen gereed en werden aan de Beatrixlaan de eerste huizen gebouwd. Het waren 4 dubbele woningen met slechts één toegangsdeur in de voorgevel om de schijn van villa's op te houden.

Fig. 4 "Schijnvilla" uit 1938 aan de Beatrixlaan

Op 1 oktober 1940 ging de Raad er mee akkoord dat de fa. B. Bruil de aanleg van de overige in het bestemmingsplan aangegeven wegen en riolering zou uitvoeren. (Albertine Agneslaan, Louise Henriëtelaan en de doorverbinding van de Willem de Zwijgerlaan achter de kerk waren nog niet gepland; zie fig. 3 en 6)

Het bestek gaf aan dat de wegen in asfalt moesten worden

uitgevoerd, maar in februari 1941 werd dit, waarschijnlijk vanwege materiaal gebrek, gewijzigd in beton. Het werk is nog datzelfde jaar gereedgekomen.

De overige wegen in latere aanpassingen werden allemaal in de jaren 1958/59 aangelegd.

Bouw voor en in de oorlog

Waarschijnlijk voor rekening van M.H. Tulp werd in 1937 vergunning verleend aan Pauw uit Delfgauw voor de bouw van 4 dubbele woningen (*f* 33.600,-) aan de Talmalaan (nu Prinsesselaan 19 t.m. 33).

In het ruige terrein van het Maanderzand kreeg "Park Kersbergen" in 1938 vergunning voor de bouw van 4 dubbele woningen (4 x *f* 20,000,-) aan de Beatrixlaan ("schijnvilla's"; waarschijnlijk weer in opdracht van Tulp). Het transformatorhuisje van PGEM aan de Kerkweg werd ook in 1938 gebouwd terwijl de vergunning voor de Beatrixkerk werd verleend in 1939.

De in 1941 aan M.H. Tulp verleende bouwvergunning voor de bouw van 4 dubbele woningen, aan de Kerkweg en drie aan de Verl. Maanderweg, verkreeg ook de vereiste goedkeuring van de Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw. De bouw van deze woningen werd sterk gedomineerd door toe- en afwijzingen van bouwmaterialen.

Zover bekend waren dat alle bouwactiviteiten in deze periode.

Fig. 6. Het ruige Beatrixpark in 1951 met de toen aanwezige, schijn-villa's, Beatrixkerk en wegen

Grond-goochelen.

De sterk veranderde situatie na de oorlog leidde tot het inzicht dat de mogelijkheden tot de bouw van huizen moest worden verruimd. Naar die mogelijkheden werd driftig gezocht. Een aantal aktes, betreffende koop en verkoop van grond door de gemeente, konden in het archief van de gemeente niet worden gevonden. Met behulp van enkele extern verkregen afschriften van aktes en kadastrale registers, is echter wel een beeld verkregen van de "handel" met het door erfdiensbaarheden beschermde 2 hectare grote terrein, dat was voorbestemd tot plantsoen.

Met het doel bebouwing op het als plantsoen bestemde stuk grond te kunnen realiseren schrijven B&W aan de Raad van 19 december 1956 o.m. dat:

- a. het beding tot verbod van pakhuizen etc. in alle verkoopovereenkomsten voor het Beatrixpark door Van Nes zou zijn opgenomen (opm. dit was en behoefde ook niet te zijn opgenomen voor het als "plantsoen" bestemde terrein)

- b. er voor alle percelen een kettingbeding gold (aan grond gebonden erfdiensbaa-
heid)
- c. alle voornoemde persoonlijke rechten door de heer Van Nes per akte van 18
september 1940 zijn overgedaan aan de heer Pereboom, eigenaar van perceel K
6429.

(NB: In de periode tussen de aankoop van Pereboom in 1938 (kerkgrond en per-
ceel K 6429) en de aankoop van de gemeente in 1939 (plantsoen), hadden Van
Nes en Pereboom waarschijnlijk al afgesproken om alle erfdiensbaa-
heden naar perceel K 6429 te zullen verschuiven)

Het feit dat Pereboom "heerser" van de erfdiensbaa-
heden was geworden gaf hem zekere macht.

Om van de erfdiensbaa-
heid van "plantsoen" af te komen doen B&W aan de Raad
het volgende voorstel:

- a. De gemeente koopt van Pereboom voor f 25.000,- perceel K 6429 en verkrijgt
daarmede het heersend recht van de erfdiensbaa-
heid en het kettingbeding
daarvan.
- b. De gemeente geeft Pereboom het recht van voorkeur van koop van het "plant-
soen" als bouwterrein. Dit kan omdat de gemeente, eenmaal eigenaar van K
6429, de erfdiensbaa-
heid van plantsoen zal opheffen. Op basis van de gebrui-
kelijke grondprijzen bedraagt de verkoopprijs dan plm. f 100.000,-.

Voor Pereboom was er ongetwijfeld nog een ander doel. Hij wilde achter de kerk
de mogelijkheid scheppen voor het bouwen van een "verenigingsgebouw" voor de
kerk en koppelde dit aan de gehele transactie.

Op 19 december 1956 besluit de Raad dienovereenkomstig. Er wordt 17,82 are
voor f 1,- verkocht aan de Gereformeerde Kerk voor de bouw van een verenigings-
gebouw ('Open Haard'). Pereboom krijgt het recht van eerste koop van het voor-
malige plantsoen. (de effectieve grootte, na aftrek van ruimte voor trottoirs en ver-
enigingsgebouw, bedraagt 1,7042 ha). Na goedkeuring door GS worden de defini-
tieve voorstellen voor verkoop door de Raad op 15 mei 1957 aanvaard.

Naar aanleiding van vragen van raadsleden geven B&W aan dat een middenstrook
tussen de huizen (plm. 30m breed) de bestemming "groen" krijgt. (NB: dat is ech-
ter wel particuliere grond behorende bij de te bouwen huizen).

Aanvankelijk wilde Pereboom de bouwgrond doorverkopen aan de NV Reynoudt
uit Amsterdam, maar die transactie ging niet door. Daarna kwam zijn verzoek voor
verkoop aan de directeur van genoemd bedrijf de heer W. Hövlen. Dit verzoek werd
door B&W ingewilligd.

Uit de kadastrale registers blijkt echter dat grond in 1958 rechtstreeks is overge-
schreven van de gemeente aan W. Hövlen, bouwkundige te 's Gravenhage. De
gemeente verkocht de grond voor f 99.951,80,- terwijl de grond, op basis van
bestemming plantsoen, was verkregen voor f 1,-. Dit lijkt niet netjes t.o.v. Van Nes,
maar deze had in 1940 afstand van zijn rechten gedaan.

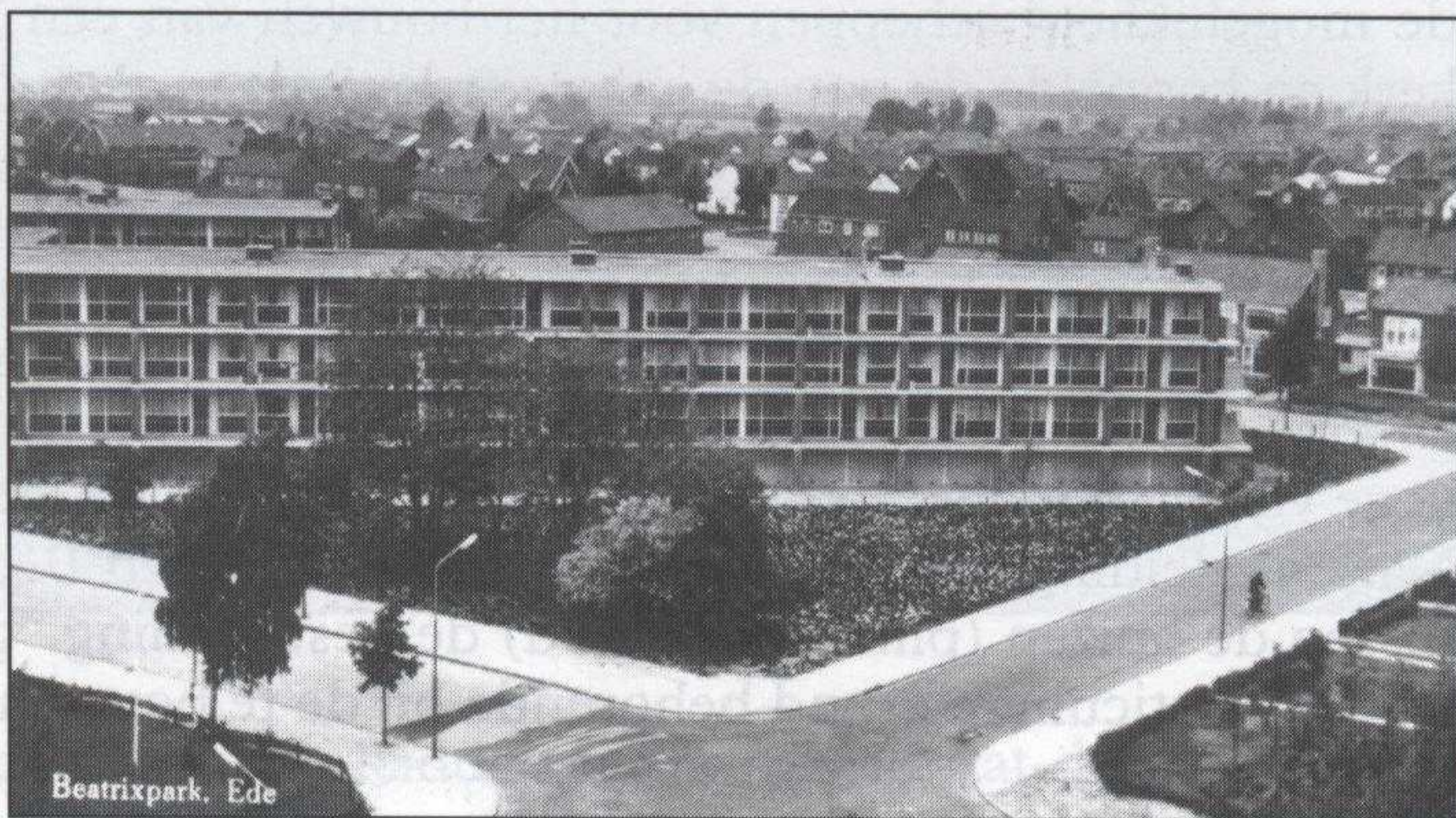
De partiële wijzigingen van het bestemmingsplan na de oorlog.

Na de oorlog, vooral in de jaren vijftig werd de druk op de woningbouw steeds groter. De oorspronkelijke half open bebouwing is in diverse partiële wijzigingen van 1957/58 grotendeels teruggedraaid wat heeft geleid tot de wijk in zijn huidige vorm.

De grond van de Rooms Katholieke begraafplaats liep oorspronkelijk 400 m langs het spoor tot de grens tussen de Buurten (iets noordelijk van de Tolhuislaan). (fig. 1 en 3) Door verkopen is deze plm. 300 m ingekort waardoor de aanleg van de lanen Albertine Agnes, Louise Henriëtte en Amalia van Solmslaan mogelijk werd. De bouwvergunningen voor de huizen werden grotendeels verstrekt in de jaren 1956-1960.

Langs de Juliana van Stolberglaan en de Anna v. Burenlaan werden "middenstandsflatwoningen" (twee woonlagen) gepland. Later is het plan gewijzigd in drie woonlagen waarbij een aantal woningen werd verkleind. Als gevolg daarvan moest de bestemming formeel worden veranderd in "arbeidersflatwoningen" wat aanleiding gaf tot gevoelige discussies. B&W schreven aan de Raad van 18 maart 1959: *"Ten aanzien van het naar voren gebrachte bezwaar merken wij nogmaals op dat het niet de bedoeling is ter plaatse arbeiderswoningen in de gewone betekenis van het woord te doen verrijzen. Uit de bij de verleende bouwvergunning behorende bouwtekeningen blijkt dan ook, dat de sfeer en de standing van het Beatrixpark door deze bouw geenszins zullen worden aangetast."* De Raad ging akkoord.

De flats hadden uitzicht kunnen krijgen op het "interessant heuvelachtig gedeelte" dat als plantsoen gespaard zou worden. Het liep echter anders dankzij de goocheltruc van de gemeente waarbij het "plantsoen" bouwgrond was geworden. Het overgrote deel van middenstrook ter breedte van 30 m behield echter de bestemming groen (plm.

De omstreden flats uit 1958 aan de Anna van Burenlaan.

0,40 ha), maar was dus niet meer openbaar toegankelijk. Rond 1990 is de bestemming gewijzigd in bouwgrond wat rond het jaar 2000 de mogelijkheid schiep tot de bouw van drie huizen aan het eind van de strook aan de Prins Hendriklaan.

Het nog resterend groen ter grootte van plm 0,30 ha heeft geen beschermde status meer. Het interessante terrein van 2 ha is als plantsoen totaal verloren gegaan.

Waar of niet waar

Berlage maakte een stratenplan voor de grootgrondbezitter Tulp in de vorm van een tulp. Berlage kan het plan niet als een Tulp hebben beschouwd gelet op de tweemaal voorkomende "bloembodem". Het plan wordt ook wel Berlagiaans genoemd, maar dat wil niet zeggen dat het plan van Berlage is.

Kleef

Reclame en Acquisitiebureau

Gespecialiseerd in: Clubbladen, Programmabladen,
Personeelsbladen, Openingsbrochures

Wandscheerstraat 37, 6717 KP Ede, telefoon 0318 645542, fax 0318 645543
mobiel 0624 589136 e-mail a.kleef@planet.nl

Berlage overleed al in 1934 toen Balt nog gewoon zijn praktijk uitoefende. Waarschijnlijk heeft Balt pas in 1936 overwogen te gaan stoppen want aan het eind van dat jaar kwam "Park Kersbergen", namens de toekomstige grondeigenaar Van Nes, met het voorstel voor wijziging van het bestemmingsplan. Na aanvaarding van het nieuwe plan heeft Van Nes de grond van Balt in 1937 gekocht. Tulp (houthandel) kocht pas grote stukken grond in 1940-1941 toen het stratenplan al jaren daarvoor was vastgesteld en zelfs grotendeels was uitgevoerd. Berlage heeft het plan dus niet gemaakt en Tulp heeft als grondeigenaar geen invloed kunnen uitoefenen.

Als men de driehoeksvorm van terrein beschouwd met de toegang bij het begin van de Beatrixlaan, dan zal bijna elk logisch denkend mens tot (ongeveer) het ingediende stratenplan komen. (fig. 3)

Het is niet waar

Twee verschillende plannen voor het Beatrixpark zijn vastgesteld op dezelfde datum

Het eerste plan is vastgesteld door de Raad op 22 maart 1935 terwijl het gewijzigde en uitgevoerde plan werd vastgesteld op 29 april 1937.

Het is niet waar

De fa. Bruil legde enkele wegen aan om de mensen uit de Arbeitseinsatz te houden.

In januari 1942 verklaarde Reichsmarschall Hermann Goering, dat het voor het Reich dringend noodzakelijk was arbeiders uit de bezette gebieden te verplichten om voor de Duitse oorlogsindustrie te werken.

Op 21 maart 1942 werd SS- u. SA-Obergruppenführer Fritz Sauckel, Gauleiter in Thüringen, benoemd tot Generalbevollmächtigter für den Arbeitseinsatz en het werd zijn taak de onvrijwillige tewerkstelling in het Derde Rijk te organiseren. De gedwongen arbeidsinzet begon dus pas in loop van 1942.

Bruil begon in 1940 en eindigde in 1941, dus vóór de instelling van de Arbeitseinsatz.

Wel moet worden aangetekend dat in de voorgaande periode er druk werd uitgeoefend op de werklozen door inhouding van hun uitkering bij weigering "vrijwillig" in Duitsland te gaan werken.

Het is niet (helemaal) waar.

Paul Standaard en zijn vrienden speelden op het terrein van de kerk.

De afgerasterde grond was niet van de kerk, maar van de gemeente. Het was het interessante heuvelachtige, 2 ha grote plantsoen dat was afgerasterd van 1937 tot 1958.

Het is niet waar

Het servituut verbood bebouwing op het 2 ha grote plantsoen achter de kerk.

Oorspronkelijk mocht het terrein niet worden bebouwd, maar dankzij “gegoochel” met grond kon voor kerk en “goe-gemeente” de erfdienstbaarheid uiteindelijk worden omzeild.

Het was waar, maar uiteindelijk toch niet.

De Gereformeerde Kerk in het nog woeste Maanderzand

Gebruikte bronnen

“Leven en werken van Murk Balt”, door Hetty Blaauw en “Huizen en Grondeigendom van Murk Balt” door Gerhard Stemher, De Zandloper 2006-1.

Kaartenverzameling, Gemeente Archief Ede

“Afvalwater, riolering, zuivering en afwatering van het dorp Ede in de 20e eeuw”, door Kees van Lohuizen
Correspondentie Gemeentewerken van 1937-1941

Raadsverslagen 15 en 29 april 1937; 8 december 1956, 15 mei 1957

Kadastrale registers, Gemeentearchief Ede (Balt art. 3855; v. Nes art. 8273-8522, v. Hövlen art. 7028)

Akte van koop en verkoop: deel 2156-59

Akte van koop en verkoop: deel 2180-79

Gemeentearchief Ede, STA 4267, 4478

‘Dorp op de Veluwe met stadse fratsen’, uitgave Woonstede

“Wikipedia, artikel Arbeitseinsatz

Het raadhuis in Ede

'Huis der Gemeente' of symbool van 'city-vorming'?

door Janny Bloembergen-Lukkes

De laatste jaren verschijnt er een keur aan stadsgeschiedenissen. Steeds vaker wordt daarin aandacht besteed aan de identiteit van de betreffende stad. Immers, een stad moet haar positie in de concurrentiestrijd binnen het stedennetwerk steeds bewaken, dus met 'de tijd mee', met als gevolg stadssaneringen, grootschalige nieuwbouw en infrastructurele aanpassingen.

Als betrokkenen het gevoel hebben grip op deze transformatieprocessen te verliezen, is vaak sprake van een nostalgische roep om behoud van het vertrouwde, een vragen om aandacht voor het 'authentieke'. Anderen zien die veranderingen juist als voorwaarde om aan de eisen van de 'moderne tijd' te voldoen. In beide gevallen draait het om identiteit. Groningen is geen Amsterdam, Amsterdam geen Maastricht, en, op kleinere schaal, Ede is geen Veenendaal of Wageningen.

In discussies over identiteit spelen gezichtsbepalende gebouwen als het gemeente- of raadhuis een belangrijke rol. Raadhuizen zijn al eeuwenlang, naast symbolen voor de macht van de bestuurders, visitekaartjes. Hierin legt het bestuur vast hoe zij in- én extern gezien wil worden. Discussies over het ontwerp van een nieuw raadhuis, als in Ede, tonen bij uitstek de verschillende standpunten in het vertoog, waarin identiteit steeds geijkt wordt.

In 2000 verscheen het boek *Dorp op de Veluwe, met stadse fratsen, Honderd jaar volkshuisvesting in Ede*, waarin wordt teruggekeken op een eeuw volkshuisvesting in de gemeente, die in deze periode een forse groei doormaakte. De gemeente vermeldt sinds 1995 graag dat het inwonertal de 100.000 is overschreden. Qua grondgebied behoort ze van oudsher tot de grootste (*Infogids*, 9). De betiteling "dorp met stadse fratsen" raakt een gevoelige snaar in de Edese beeldvorming. Meer dan 60.000 inwoners wonen in het eigenlijke Ede; de aanleg van grote nieuwbouwwijken heeft het voortdurende vestigingsoverschot moeten opvangen. Het voorzieningenniveau is navenant met de jaren uitgebreid. Ede is in aanblik, aanbod en bevolkingssamenstelling sterk veranderd.

De hamvraag is of er een overgang van dorp naar stad heeft plaatsgevonden – een vraag, die, gegeven het mogelijke verschil in beeld- en identiteitsvorming, de gemoederen danig bezighoudt. Als lakmoesproef wordt het ontwerp en de realisatie van Edes gemeentehuis genomen.

Identiteit, feit of fictie?

Beantwoording start met de vraag of *identiteit* verbeelding is en daarmee los van de werkelijkheid staat. Of dat identiteit, wil het begrip inhoud hebben, op een of andere wijze een relatie met die werkelijkheid moet onderhouden. Frijhoff heeft deze problematiek helder uiteengezet. Hij kiest voor de opvatting, dat het beeld waarin identiteit zich presenteert, een relatie met de werkelijkheid moet hebben, al is het niet in spiegelbeeldige zin. Dit beeld "wordt geconstrueerd in een spanningsverhouding tussen interne en externe perceptie, vervolgens als een entiteit benoemd (dus vast-

gelegd in een raster van structuurkenmerken en begrensd door specifieke contouren) en tenslotte als 'eigen' herkend". Identiteitsbesef treedt op wanneer deze verbeelde, in een vertoog benoemde, identiteit door de eigen groep wordt her- én erkend. We spreken in dit geval van beeld en zelfbeeld.

Daarnaast speelt in de huidige concurrentie tussen steden en regio's het begrip imago een steeds grotere rol. Steden en regio's worden door hun bestuurders als een product in de markt gezet. Met veel geld en een uitgekiende marketingstrategie wordt geprobeerd het eigen gebied te promoten. Negatieve associaties worden met zorg uit beeld gehouden. Een aansprekend voorbeeld is de slogan 'Er gaat niets boven Groningen' (Duijvendak, 541-2).

Het was Tilburg dat in de jaren negentig van de vorige eeuw het begrip *citymarketing* in Nederland introduceerde. In 2000 zette deze stad de volgende stap met *citybranding*. Met de introductie van een eigen stadsstijl, de hoofdletter T in een rood vierkant vlak, is zij hiermee de eerste stad die door middel van een beeldmerk haar stadsidentiteit wil vormgeven (Van den Oever). Hier is niet meer sprake van beeld maar van imago. Dit ligt op een ander niveau. Bij imago treedt vanuit markttechnische motieven manipulatie op. Het gecreëerde imago is in hoge mate kunstmatig en wordt bewust ingezet in de onderlinge concurrentie tussen steden en regio's.

Beeld en zelfbeeld hebben daarentegen betrekking op de identiteit van de stad zoals deze door buitenstaanders en inwoners wordt (h)erkend. Dit beeld kent weliswaar ook een bepaalde mate van vervorming, maar behoudt noodzakelijkerwijs een link met de realiteit. Sterker nog, het beeld dient als authentiek ervaren te worden, wil het geaccepteerd worden.

Dorp of stad?

Keren we nu terug naar de gemeente Ede, dan zien we dat er spanning bestaat in het beeld van de plaats Ede: *een dorp met stadse fratsen?*

Deze spanning tekent zich af tussen externe en interne beeldvorming. De buitenstaander kenschetst Ede vaak als het dorp op de Veluwe, bekend van vakanties of dagjes uit, een plaats in een plattelandsgemeente, weliswaar snel gegroeid, maar géén stad. Intern ligt de zaak gevoeliger: om te winkelen gaat de Ede naar het dorp; als hij of zij naar 'de stad' gaat, gaat de reis nog altijd naar Arnhem. Begin jaren zestig werd een verandering ingezet, beginnend bij de Dienst Gemeentewerken, gevolgd door het college en daarna de raad.

Het dorp Ede lag oorspronkelijk als een lint langs de helling van het Veluwe massief. In 1845 werd ten zuiden van het dorp het spoorwegtracé Rotterdam-Arnhem aangelegd. Met de komst van het garnizoen (1905) en de ENKA-fabriek (1922) bij het spoorwegstation werd de kern van het dorpscentrum al aangetast. In het bestemmingsplan 'Kernplan 1964' werd de nieuwbouwwijk Veldhuizen met 20.000 inwoners voorzien. Het geplande grote winkelcentrum betekende een volgende bedreiging voor het centrum. Hiervan werd afgezien; in plaats daarvan moest het dorpscentrum aan de groei van Ede worden aangepast. Een nieuw beeld diende te worden gerealiseerd, waarvoor de stedenbouwkundige Lammers en de directeur Gemeentewerken Dercksen termen als *city* en *cityvorming* introduceerden. Het

college en later enkele raadsleden namen dit woordgebruik over. Bij de behandeling van het Kernplan in de raad in november 1964 kwam een ambivalente houding tegenover de plannen naar voren. De veranderingen in het dorpsbeeld werden weliswaar betreurd, maar als onvermijdelijk gezien. Loco-burgemeester Wiegeraad (CHU) beoordeelde de groei van de gemeente positief en stelde vast dat de groei van Ede zich voltrok zonder actieve bemoeiing van het gemeentebestuur. De ARP- en vooral de SGP-fractie hadden meer moeite met de groei en de gevolgen. Aantasting van het eigen karakter werd gevreesd. Merlijn (KVP) en Alberts (CHU) benadrukten daarentegen dat een christelijke gemeente open moest staan voor woningzoekenden uit de koloniën en de Randstad: *“Diegenen moeten bedenken dat overal gebrek aan ruimte is, Nederland overbevolkt en daar kunnen we onze ogen niet voor sluiten. Immers: ‘Ede wil toch doorgaan voor een christelijk dorp’. Als mensen aan de deur kloppen voor woonruimte, kunnen we de ogen daar niet voor sluiten”* (Gemeenteraadsnotulen, 26 november 1964). De bouw van flats in het centrum werd echter door de meerderheid als een ongewenste aantasting van het dorpsbeeld beschouwd. Testcase voor hoe Ede zich in de toekomst wilde etaleren, is de discussie over de bouw van een nieuw gemeentehuis.

Het gemeentehuis aan de toenmalige Grootestraat (Afgebrand in 1942)

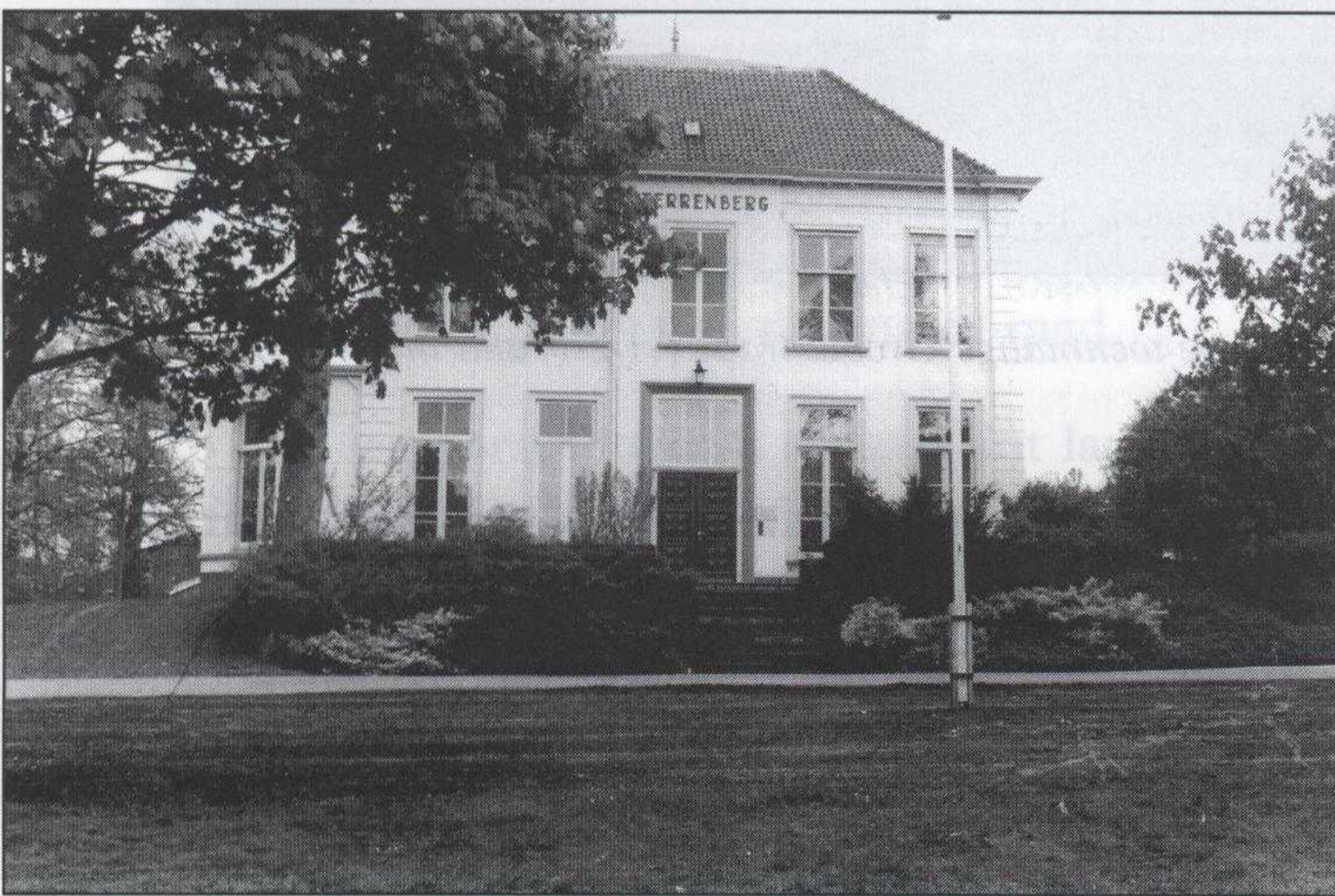
Een lange bouwgeschiedenis

In 1977 opende Prinses Beatrix het nieuwe gemeentehuis van Ede, waarmee een einde kwam aan een 40 jaar durende bouwgeschiedenis (afb. 1). In 1936 oordeelde de gemeenteraad dat het uit 1899 stammende gemeentehuis niet langer voldoende ruimte bood aan de uitdijende gemeentelijke diensten. De villa Stompekamp werd aangekocht om ingericht te worden als gemeentehuis, waarna in tweede instantie alsnog voor nieuwbouw werd geopteerd – een plan dat door het uitbreken van de oorlog werd getorpedeerd. Toen het gemeentehuis in 1942 door brand werd verwoest, werd als noodoplossing de villa Sterrenberg betrokken, gelegen op de helling van de Paasberg, met uitzicht op de oude dorpskern. Ondanks uitbreiding in

1949 ontstond al snel opnieuw ruimtegebrek. De discussie over nieuwbouw, en daarmee de mogelijkheid om alle gemeentelijke diensten efficiënt onder één dak te brengen, werd heropend. Gegeven Edes naoorlogse woningnood lag het primaat bij de woningbouw en werd uit kostenbesparing gekozen voor een decentrale oplossing. Zo werd voor de dienst Gemeentewerken de naastgelegen villa Zonnenberg aangekocht. Voorts werd in 1954 door Lammers voor *f* 136.000 een sober dienstgebouw, de 'Bergpoort', naast beide villa's ontworpen met daarin een raadzaal, een trouwzaal en een representatieve ruimte. In 1955 volgde de renovatie van de Sterrenberg, waarmee B&W en de secretarie weer op stand gehuisvest waren en de discussie over nieuwbouw volgens college en raad voor tientallen jaren gesloten kon worden. In plaats van een miljoeneninvestering voor een nieuw raadhuis, was met enkele tonnen de huisvesting adequaat aangepakt. Bij monde van burgemeester Oldenhof: *"Ik vind dit terrein aan de Bergstraat met de grasvlakten en het geboomte zo mooi, dat ik mij geen betere entourage voor het gemeentelijke bestuursapparaat kan voorstellen. En persoonlijk prefereer ik voor een landelijke gemeente als Ede de decentralisatie boven onderbrenging van alle diensten in één kolossaal gebouw. Door de restauratie is Sterrenberg nu geen gewoon huis meer, maar inderdaad echt gemeentehuis geworden"* (Gemeenteraadsnotulen, 15 september 1955).

Nog geen acht jaar later werd de discussie heropend. De gemeente was intussen flink gegroeid, evenals het ambtenarenapparaat dankzij de groei van diensten als sociale zaken, sport- en jeugdzaken. In een discussie over nieuwe noodgebouwen zette het VVD-raadslid Hoolboom een nieuw gemeentehuis weer op de agenda, omdat hij niet langer geld wenste te verspillen aan dure, tijdelijke voorzieningen. Zijn voorstel was dat *"binnen de kortst mogelijke tijd getracht wordt een architect van naam aan te trekken, iemand die met dit bijltje meer gehakt heeft"* (Gemeenteraadsnotulen, 24 oktober 1962).

Onder de nieuwe burgervader, Platteel, de vroegere gouverneur van Nieuw-Guinea, boog zich vanaf 1963 een commissie over nieuwbouwplannen. In de begroting van 1964 werd voor het laten maken van een ontwerp *f* 150.000 gereserveerd.

Villa De Sterrenberg.

Gevraagd om een voordracht, leverde de Bond van Architecten een lijst met drie geschikte architecten, waaraan Dercksen eigenhandig een "architectenbureau van internationale faam" toevoegde: Van den Broek en Bakema (STA/13575, 12 nov. 1964).

In oktober 1965 verwierven Van den Broek en Bakema van het college de opdracht voor

een ontwerpschets voor een gemeentehuis alsook voor een voorstel voor de situering van het gemeentehuis, waartoe B&W zich niet deskundig achtte een besluit te nemen (Gemeenteraadsnotulen, 15 december 1964). Het architectenbureau, dat onder meer de Lijnbaan in Rotterdam en het bestuursgebouw van de TU Delft op haar naam had staan, had naast 'internationale faam' ook aantoonbare ervaring met het ontwerpen en bouwen van representatieve gebouwen – in de ogen van het college een belangrijk voordeel.

Met deze keuze zette het college wel de toon. Van den Broek en Bakema behoorden begin jaren zestig met Aldo van Eyck tot de avantgarde van de architectenwereld. In hun ogen was stedelijke identiteit niet verbonden aan de gebouwde omgeving maar aan de plaats van de moderne mens in een democratische samenleving, of zoals Bakema dit verwoordde: *“de vorm [is] alleen belangrijk [...] gezien in verband met de ontwikkeling van een maatschappelijk idee, die opgewekt tot bewust gericht leven en daardoor de materiële ordening [dus ook de architectuur en stedenbouw] zijn ideële betekenis geeft en noodzaakt. Dat is de idee der democratie.”* (Wagenaar, 18). De Edese Post juichte op 7 oktober 1965 de keuze voor dit architectenbureau toe: *“Als Van den Broek en Bakema bij het ontwerpen van het gemeentehuis uitgaan van dezelfde visie, die geleid heeft tot het raadhuis in Marl, – een stad, die veel weg heeft van Ede – dan kan er op gerekend worden dat onze gemeente een stadhuis krijgt dat grote architectonische importantie zal bezitten”*.

Bij de presentatie van de voorlopige schetsen in een informele raadzitting in 1967 bleek welke visie Bakema voor ogen had: *“het speelse van het dorp behouden en daarnaast een wat meer steeds karakter toevoegen”*. In zijn ogen was in het centrum de Oude Kerk het enige bouwwerk met een permanent karakter. Hier zocht hij aansluiting voor het nieuwe raadhuis. In een langgerekt gebouw, met een totale lengte van zo'n 200 m en maar enkele bouwlagen, wilde Bakema in het verlengde van de Markt en de kerk een versterking van de dwarsas realiseren. Het hoogteverschil tussen centrum en Paasberg werd in het ontwerp opgevangen door het gebouw per segment steeds met een halve verdieping te laten verspringen en de segmenten onderling te verbinden door torenvormige trappenhuizen. Bakema karakteriseerde zijn ontwerp als een spin met poten. In de vleugels zouden de afdelingen het voorbereidende werk verrichten, in het middenstuk zetelde B&W en de raad: *“de ‘harde pit’, daar komt het op aan”*. In een eerste fase zou één vleugel met de “spinnepot” gerealiseerd worden, later zouden, zonodig, haaks op het bestuursgebouw de andere poten gerealiseerd kunnen worden. Het ontwerp voorzag in een burgerzaal, ontmoetingsplek voor bestuur en burgers, waar naast culturele manifestaties, ruimte voor burgerinitiatieven was. Helemaal verguld was Bakema met zijn ontwerp van de trouwzalen, op de kop van één van de poten. Van hieruit had men een rechtstreeks uitzicht op de Oude Kerk. Het raadhuis zou de nieuw aan te leggen Klinkerbergerweg overspannen, waardoor een verbinding tussen de dorpskern en de meer open bebouwing op de Paasberg tot stand werd gebracht. De Sterrenberg, de Zonnenberg en de Bergpoort en de aanwezige huizen midden op het perceel dienden te wijken. Langs de randen van het 6 ha grote terrein waren aan de noord- en de oostkant flats met zes bouwlagen geprojecteerd, die in aflopende hoogte de hoogtelijnen zouden accentueren. Zo zou, aldus Bakema, een *“charmante verbinding tussen oud en nieuw plaats vinden”* (Edese Courant, 1 juni 1967).

Bakema koos voor het gemeentehuis uitdrukkelijk niet voor een kantorenflat. In de raad waren hiervoor, uit kostenoverwegingen, wel voorstanders. Bakema: *“Geheel los van de noodzaak om door de bouw van een gemeentehuis op de thans voorgestelde plaats de nieuwe dorpskern enige allure te geven, komt ons met name voor het contact tussen het bestuur en zijn medewerkers op bestuurlijk terrein de bouw van een afzonderlijke kantorenflat niet gewenst voor.”* (STA/13576, 20 oktober 1971).

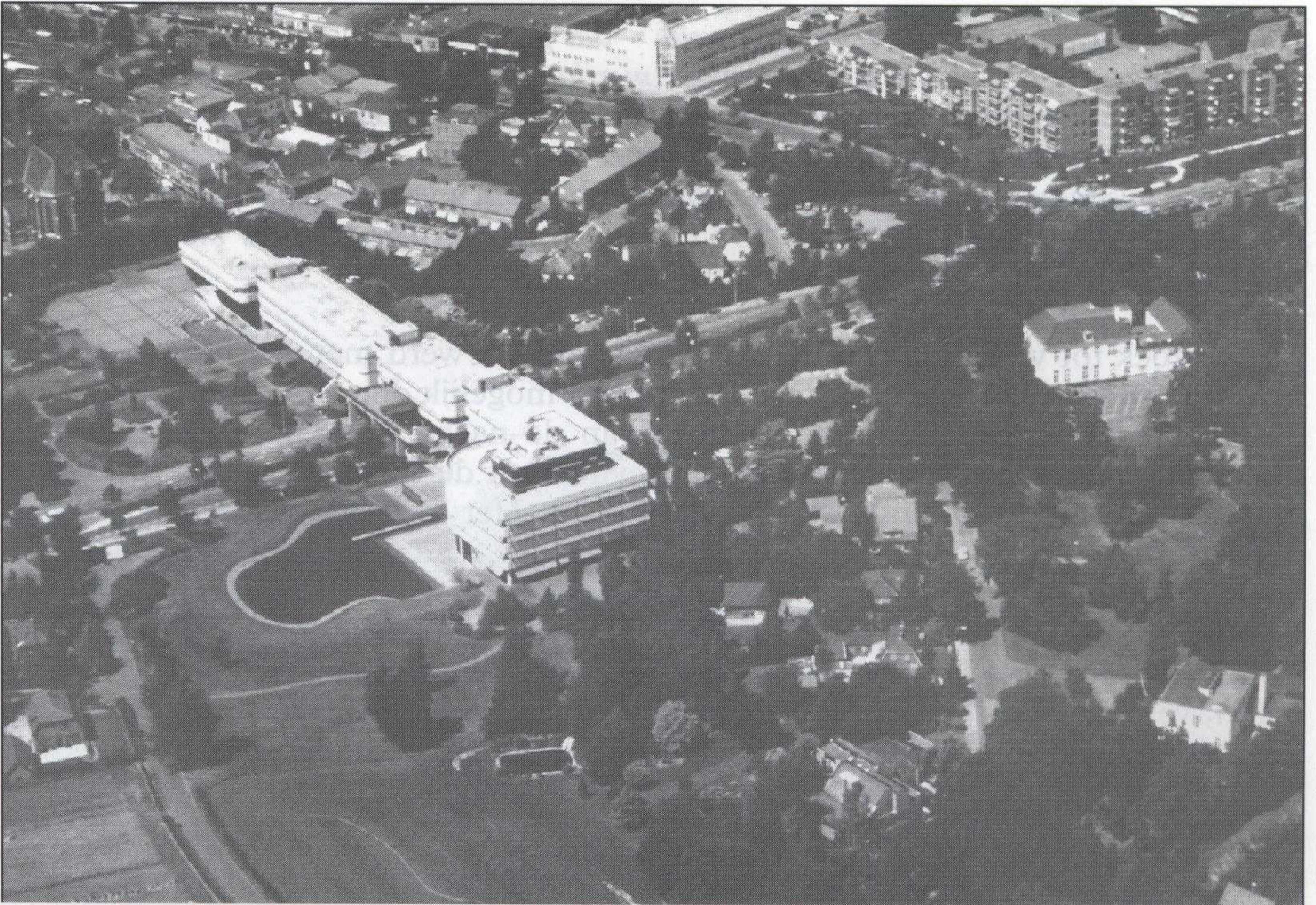
Door de keuze van de situering en het ontwerp moest het ontwerp voor het nieuwe bestemmingsplan voor het dorp Ede worden aangepast. Toen dit plan in 1969 ter visie kwam te liggen, leverde het een storm aan bezwaarschriften op. Niet zozeer Bakema's ontwerp voor het gemeentehuis, maar diens herinrichting van het gebied op de Paasberg oogste kritiek. Het plan werd bijgesteld, de flats op de Paasberg sneuvelden, er werden nu terrasvormige huizen gepland. Ook de Sterrenberg en de Zonnenberg bleven gespaard, al vormde hun behoud geen inzet van de discussie.

‘Huis der Gemeente’ of statussymbool?

Het definitieve ontwerp en kostenplaatje waren in 1971 klaar. Het college had gedurende het hele traject gekozen om het overleg met de raad te laten lopen via periodiek overleg tussen college en het seniorenconvent. De besluitvorming over architectenkeuze en de voorlopige schetsen is tot oktober 1971 niet in een openbare raadsvergadering aan de orde geweest. De raad is 1967 en in 1969 een keer in een informele zitting bijeengewees, waarbij Bakema de voorlopige plannen heeft toegelicht. Met een zekere regelmaat werd in een raadsvergadering gevraagd of de raad met de keuze van het college voor het architectenbureau ook vast zat aan het uiteindelijke ontwerp, waarop het college telkens reageerde dat de raad vrij in haar besluitvorming bleef. Formeel juist, maar praktisch gezien, zoals de raadsleden zelf ook vaak constateerden, niet meer reëel. Ondanks licht gemor heeft de raad dit geaccepteerd. De kritiek richtte zich voornamelijk op het kostenplaatje. Het college heeft veel moeite gedaan om met feitenmateriaal aan te tonen dat de bouwkosten per m² de toets der vergelijking met andere, gelijke projecten kon weerstaan.

Op 14 juni 1971 werd het totale plan inclusief de kostenraming door het college met het seniorenconvent besproken. Een aantal leden vond de bouwkosten aan de hoge kant. De VVD-er en aannemer Van Gestel had graag nog eens met de architect over een aantal onderdelen van het ontwerp van gedachten willen wisselen, maar aan het eind van het overleg ging het convent in grote lijnen akkoord met het concept. Er werd besloten om het plan voor te leggen aan de bevolking waarna het besluit tot nieuwbouw op de agenda van de raad gezet kon worden (STA 13576, verslag seniorenconvent, 14 juni 1971).

In augustus 1971 werd de bevolking van de gemeente middels een huis aan huis verspreide folder over het ontwerp voor het ‘Huis der Gemeente’ geïnformeerd. In korte tijd werden door twee actiegroepen 9.600 protesthandtekeningen verzameld. Op een bevolking van 42.000 kiesgerechtigden liet zo een niet gering deel weten weinig op te hebben met het plan. 25 miljoen voor een gebouw waar maar de helft van de ambtenaren in gehuisvest kon worden, vond men te veel, zeker in financieel onzekere tijden (afb. 2). Ook het aanzicht en de omvang van het gebouw riepen weerstand op. Termen als “bunker”, “slagschip” en “statussymbool” vielen. Het verzet was van dien aard dat Ede de landelijk pers haalde en er zelfs Kamervragen volgden: de D’66-er Jan Terlouw wenste van de minister een uitspraak over de

Luchtfoto van het gemeentehuis met op de voorgrond de villa Sterrenberg en tussen gemeentehuis en de Oude Kerk het Papenlaantje. Bron: Gemeentearchief Ede

grootse plannen van het Edese gemeentebestuur (STA 13576, verslag Handelingen van de Tweede Kamer). Eind september lichtte Bakema zijn ontwerp in een commissoriale vergadering toe, waarvoor alle raadsleden waren uitgenodigd, ook zij die niet lid van de betrokken commissies waren. De tegenstand, gevoed door het verzet van de bevolking, bleek te zijn gegroeid. De teneur was duidelijk: 'of het ook een beetje minder kon'. Wagenaars typering van het werk van Bakema c.s., dat niet langer de staat, maar de anonieme massa de bouwheer was, werd in Ede in de praktijk gelogenstraft (Wagenaar, 18). De door het verzet geïrriteerd geraakte architect stuitte op onbegrip voor zijn vormgeving van democratiseringsprocessen. Ede eiste voor 25 miljoen "meer praktisch nut". Het besluit dat de raad op 21 oktober 1971 moest nemen over de nieuwbouw werd zwaar, gezien de weerstand onder de bevolking. Burgemeester Slot sloot de discussie, voordat tot stemming werd overgegaan, als volgt:

"Wij hebben in onze samenleving – en dat niet alleen in Nederland – te veel uitsluitend gelet op het economisch belang van de dingen. Na de middeleeuwen hebben wij de tijd gehad van de vorsten, de regeerders. De tijd van de dogen van Venetië en van de Medici's in Florence. Zij hebben prachtige paleizen gebouwd waarvan men nu zegt: Wat zijn ze prachtig, maar wat hebben de mensen ervoor moeten bloeden. Ik zeg niet dat dat goed is geweest, maar ik wil wel zeggen dat later een tijd is gekomen – ik doel op de periode van

1800 tot het midden van de twintigste eeuw – dat geen werken van zulk een schoonheid zijn gemaakt. De rijke Duitser en de rijke Amerikaan mijden de industriegebieden, maar zij gaan wel naar Florence. Nu wil ik niet de zaak overtrekken en zeggen dat Ede een Florence moet worden, maar ik wil er wel voor waarschuwen dat men dit facet onvoldoende in zijn overwegingen betreft. Het is uiteindelijk niet een kwestie van: Wat kost het allemaal? Er is een gezegde dat luidt: “De cynicus kent van alles de prijs maar van geen enkel ding de waarde” (Gemeenteraadsnotulen).

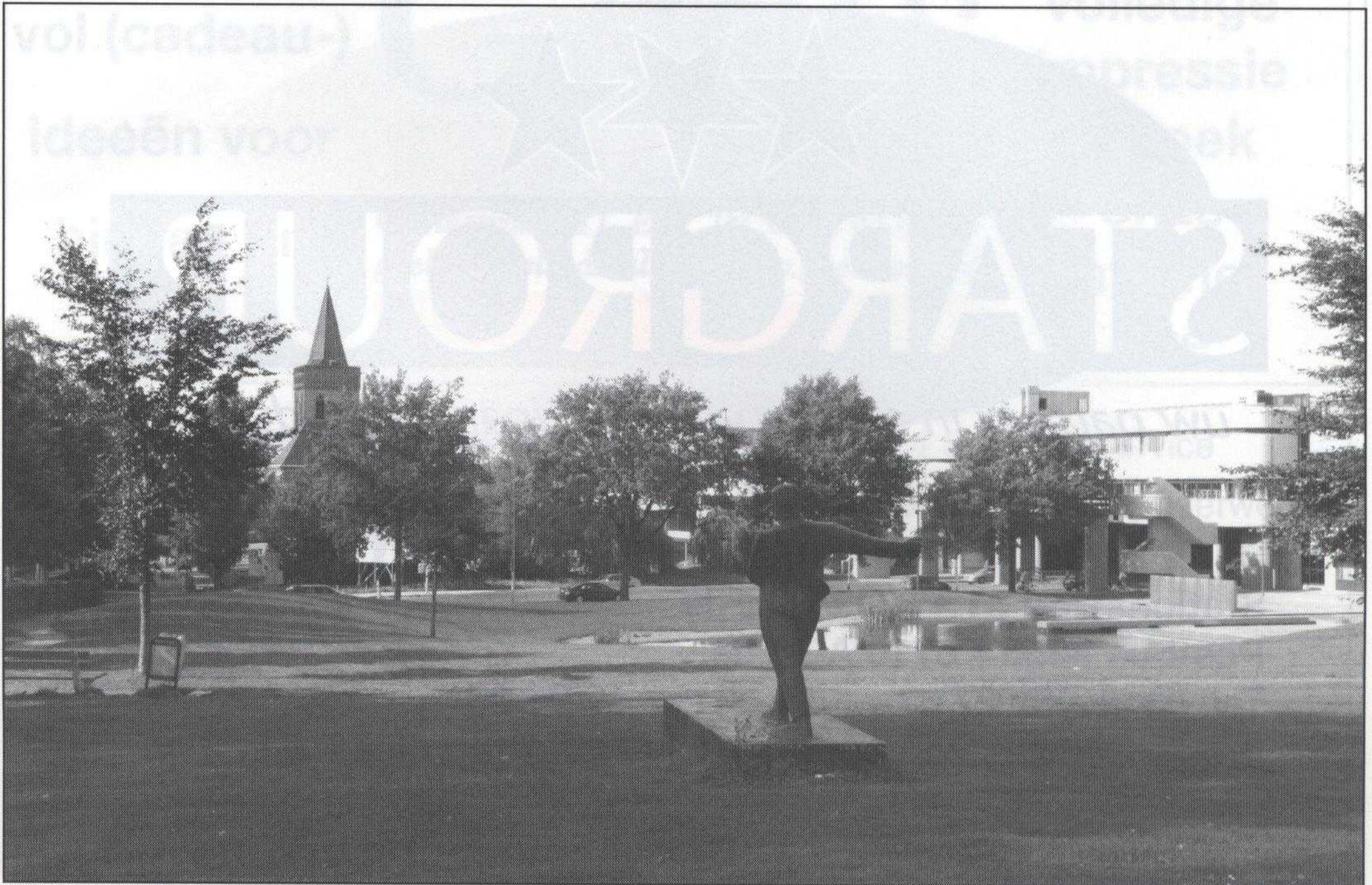
Het verzoek tot verlening van het benodigde krediet werd met een nipte meerderheid van 18 voor, 16 tegen, verleend. Dit werd mogelijk door het amendement dat de CHU/ARP-er Broekhuis in het holst van de nacht indiende. Een commissie bestaande uit een aantal raadsleden, aangevuld met derden zou, samen met Bakema, het ontwerp nog eens kritisch doorlichten. Het resultaat was een aangepast ontwerp dat in 1973 met 5 stemmen tegen door de raad werd aangenomen. In het nieuwe ontwerp was voor 5 miljoen gesnoeid; de ondergrondse parkeergarages en de burgerzaal waren geschrapt. Het gebouw werd wat verder van de kerk gepositieerd, waardoor het Papenlaantje gespaard bleef. Emotionele winst voor veel Edenaren, verlies voor de beoogde verbinding tussen gemeentehuis en de kerk. Door het verlagen van de trappengebouwen en vergroten van de vensterpartijen kreeg het raadhuis een meer open uitstraling. In 1977 volgde de feestelijke opening. Ede had, ondanks het verzet, een gebouw met stedelijke allure gekregen (afb. 3).

Besluit

Wat leert deze bouwgeschiedenis ons over de identiteit van Ede? In 1955 werd in lijn met het plattelandskarakter van de gemeente gekozen voor een kleinschalige, goedkope oplossing voor de huisvestingsproblemen van de gemeentelijke diensten. Met de aankoop van de Zonnenberg en keuze om de Sterrenberg te renoveren, knoopten college en raad aan bij de historische ontwikkeling van Ede en kozen zij voor woningbouw als prioriteit. Vanaf de jaren zestig werd door de stedenbouwkundige en de directeur Gemeentewerken, gevolgd door het college, gekozen voor een meer stedelijke vormgeving waarvan de beoogde nieuwbouw van het gemeentehuis de kern vormt. Koos Bakema voor een vormgeving gevoed vanuit maatschappelijke democratische ontwikkelingen, in het besluitvormingsproces kon de Edese bevolking pas te elfder ure haar stem laten horen. De bestuurlijke wens om de verstedelijking van Ede te stimuleren, werd door de bevolking op pragmatische gronden getemperd. Desondanks verrees een gemeentehuis met stedse allure.

In 1989 verving de afdeling Voorlichting in de infogidsen “Ede-dorp” door “Ede-stad” – een betiteling die nog lang niet door alle inwoners als authentiek wordt ervaren.

Gemeentehuis en oude kerk hedendaags.

Gebruikte bronnen

Gemeentearchief Ede (GAE) inzake Gemeenteraadsnotulen, Edese Post, Edese Courant en STA/13575 en STA/13576.

Duijvendak, M., en B. de Vries, (red.), *Stad van het Noorden*, Groningen in de twintigste eeuw (Assen 2003).

Frijhoff, W., 'Identiteit en identiteitsbesef. De historicus en de spanning tussen verbeelding, benoeming en herkenning'. *BMGN* (1992), pp. 614-34.

Infogids gemeente Ede (Ede 1995).

Van den Oever, J., *De Tilburg T; van citymarketing naar ciTybranding? Een onderzoek naar de verschillen tussen het oude en nieuwe citymarketingbeleid in Tilburg: van Tilburg Moderne Industriestad naar Tilburg 'T'*, bachelorscriptie Sociale Geografie, Radboud Universiteit Nijmegen.

Wagenaar, C., 'De identiteit van de stad', in: Cusveller, S., *Stad! De stad en haar identiteit* (Hoogezand 1994).

uw partner in assurantiën en financiële adviezen

Stationsweg 31 • 6711 PJ Ede
 Postbus 8250 • 6710 AG Ede
 Tel: 0318 - 67 27 67 • Fax: 0318 - 67 27 66
 Email: info@stargroup.nl • www.stargroup.nl

Het Historisch Museum bedankt zijn sponsors

AAA administratiekantoor	Advocatenkantoor Hage
Ambachtelijke slagerij John van der Geer	Anders & Co.
Art & Identity	Autobedrijf J.C. van Roekel
Axi keukencentrum	Café de Pineut
De Fromagerie Bellestein	De Heus optiek
Drogisterij Karens	Van de Bunt Era makelaars
Garagebedrijf Rien Meijer	Van der Kolk Ede. B.V.
Geurt van Heusden, groenten –en fruitspecialzaak	Het Oude Politiebureau, tapascafé & restaurant & vergaderaccomodatie
Hulsmann en partners Makelaarshuis	Ir. E Lagerweij
Hypotheek Visie Ede	Juwelier De Goudpoort
Hoom Makelaardij.	Kunsthandel Simonis & Buunk
Kelderman Bouw	Repro Mercurius
Posthuma & Schutte, Netwerk Notarissen	Roel van Laar interieurbouw
Riemens daktechniek	Tandarts Ede
Visgilde Rijsemus	Wijnhandel Borg
RVS verzekeringen	

een winkel
vol (cadeau-)
ideeën voor
binnen en
buiten

Geels

E D E

Grotestraat 111, Ede Tel.:0318 61 92 92
geels@geelsede.nl www.geels-edede.nl

voor een
volledige
impressie
bezoek
onze
internet
site

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

Wessels

Arnhem, Barneveld, Ede, Renkum

Modestoffen

wessels modestoffen Boogstraat 4-8, Ede
0318-617215

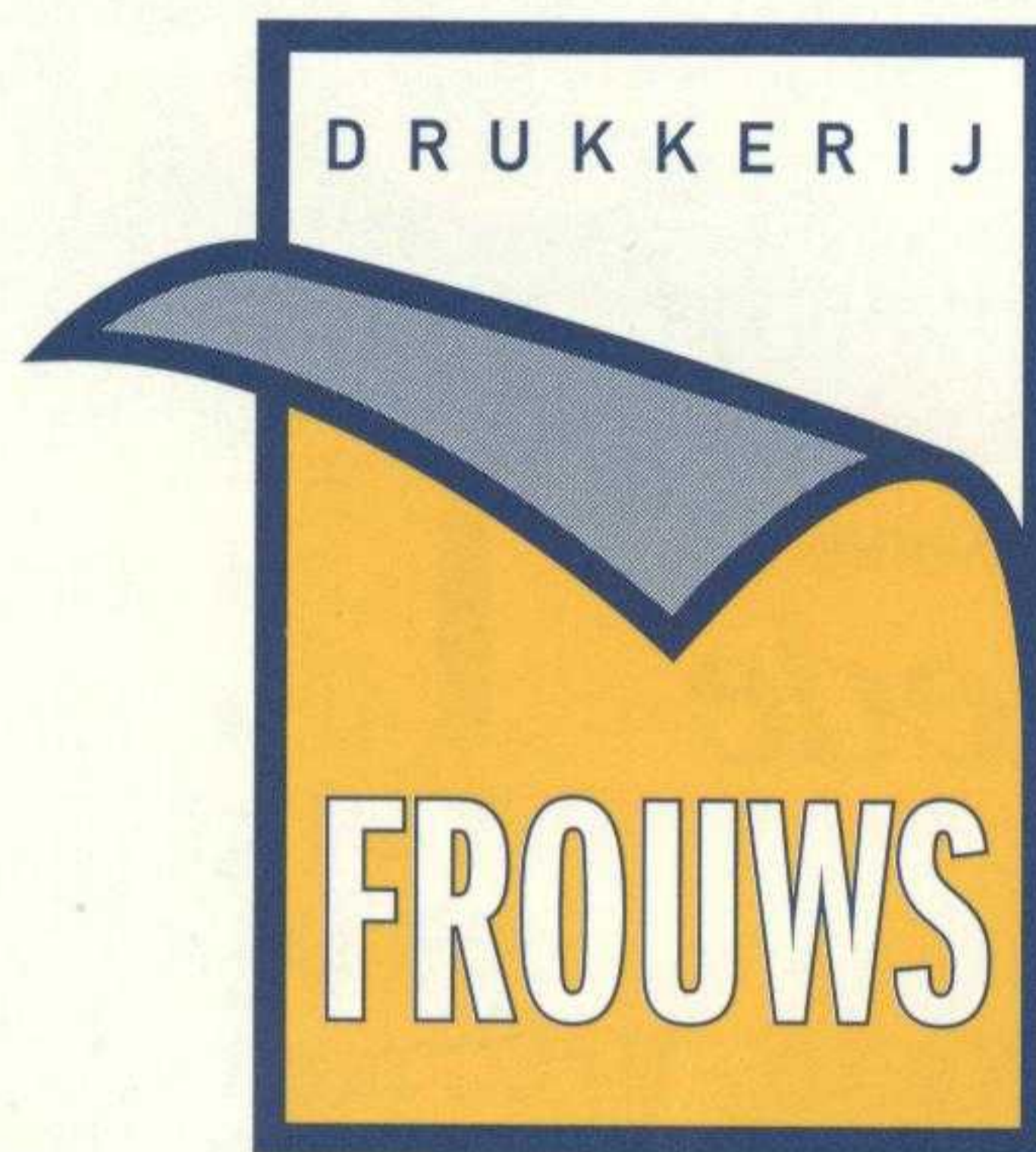
Op het gebied van internationale modestoffen is
Wessels een begrip in de regio's Arnhem, Barneveld,
Ede, Renkum en omgeving.

- modestoffen gevarieerd van:
- trendy tot klassiek
 - lycra tot bruidsstoffen
 - ieder seizoen aanbiedingen
 - deskundig advies.

Kortom een veelzijdig assortiment

Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders

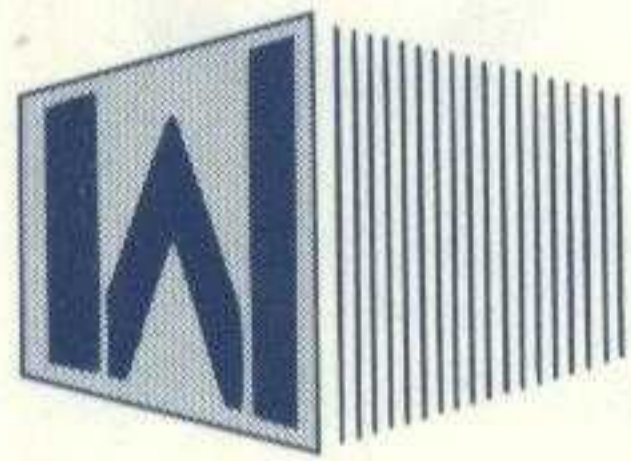
met vakmanschap vervaardigd bij:

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

AANNEMERSBEDRIJF

WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE

**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

MONDIAL MOVERS

Waaijberg verhuizers B.V.

Vlekkeloos verhuizen

overzee en over land

Ede Tel. (0318) 62 45 55 ■ **Hoogezand** Tel. (0598) 39 98 20
www.waijberg.nl ■ info@waijberg.nl